

İBN EBÛ UZEYBE

(ابن أبي عذبة)

Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Ahmed
b. Muhammed b. Ömer
el-Makdisî eş-Şâfiî
(ö. 856/1452)

Kudüslü tarihçi.

3 Şâban 819'da (26 Eylül 1416) Kudüs'te doğdu. Ebû Uzeybe künyesiyle tanınan üvey babası ve hocası Muhammed b. Ahmed b. Haccî'ye (Sehâvî, VI, 301) nisbetle İbn Ebû Uzeybe diye anılır. Ebû'l-Yümn el-Uleymî ise onun İbn Zevceti Ebî Uzeybe olarak tanıdığını söyler (*el-Ünsü'l-ce-lil*, II, 524). İbn Şeref el-Makdisî, Abdüsselâm b. Dâvûd el-Kudsî ve Ebû'l-Abbâs el-Kudsî'den dinî ilimleri tahsil etti. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Yahyâ el-Kubâbî, Âişe el-Hanbeliyye, İbnü'l-Cezerî ve Ebû Bekir el-Halebî de hocaları arasında yer alır. 834'te (1431) hacca gitti. Mekke ve Medine'deki bazı âlimlerle görüştüktan sonra Kahire'ye geçti. Burada İbn Hacer el-Askalânî'den bir kısım eserleri okudu; Şerefeddin es-Sübkî, Zeynüddin ez-Zerkeşî, İbn Nasrullah ve Nâsirüddin Muhammed b. Hasan el-Fâkûsî gibi hocalardan da istifade etti. Dimaşk'ta Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe ile tanıştı. Ondan başta tarih olmak üzere çeşitli alanlarda eser yazma izni aldı. Salâhiyye Medresesi'nde bir süre fıkıh dersleri verdi. 15 Rebîülâhîr 856'da (5 Mayıs 1452) vefat etti ve Bâbürrahme'deki Ali el-Erdebîlî Camii'nin hazîresine gömüldü. Sehâvî, İbn Ebû Uzeybe'nin tarihe düşkün olduğunu, fakat titizlik göstermediğini söyler. Bununla birlikte ondan faydalanmış ve nakillerde bulunmuştur.

Eserleri. 1. *Târîhu düveli'l-a'yân şerhu Kaşideti nazmî'l-cümân fî zikri men sefe min ehli'z-zamân*. Müellif bu eseri muhtemelen, Abdullah eş-Şâfiî el-Kâtib'in "Nazmü'l-cümân fî zikri men sefe mine'z-zamân" adlı kasidesini şerhetmek için yazmıştır (Abbâs el-Azzâvî, *MMİADm.*, XXI/7 [1946], s. 311). İbn Ebû Uzeybe "Nasihat" olarak adlandırdığı manzumenin ardından tûfan hadisesini anlatmış, daha sonra Hz. Peygamber'e kadar bütün peygamberlerin tarihini sırayla ele almıştır. Bu arada eski kavim ve ümmetlerden, Araplar'dan da bahsetmiştir. Hz. Peygamber'den, Hulefâ-yi Râşidîn'den, Emevî ve Abbâsîler'den söz ederek Timur devrinin sonuna (807/1405) kadar gelen eserde siyasî olaylar anlatıldıktan

sonra o devirde ölen âlim ve edipler hakkında bilgi verilmektedir. Kitabın Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan tashih görmüş nüshası (Esad Efendi, nr. 2306) I. Velîd devrine (705-715) kadar gelmektedir. Beş ciltlik tam bir nüshası Bağdat'ta el-Müessesetü'l-âmme li'l-âsâr'da Abbâs el-Azzâvî bölümündedir (Şâkir Mustafa, IV, 115). Eserin "İnsânü'l-üyûn fî meşâhîri sâdisi'l-kurûn" adını taşıyan ilk bölümü Bağdat Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 248). Birçok kaynaktan faydalanan İbn Ebû Uzeybe genellikle bunların müelliflerini de zikreder. Abbâs el-Azzâvî, *Târîhu'l-'Irâk beyne ihtilâleyn* adlı eserinde İbn Ebû Uzeybe'nin bu kitabını kaynak olarak kullanmıştır. 2. *et-Târîhu'l-kebir*. Yıllara göre düzenlenen eserin günümüze ulaşan kısmı hicretin 1. yılından (622) başlayıp 132 (749-50) yılı olaylarına kadar gelmekte olup müellif hattı nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Esad Efendi, nr. 259). İbn Adese'ye nisbet edilen ve Abbâsî Halifesi Mutevekkil-Allellah devrinden (847-861) Selçuklular'a kadar gelen eser (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 5326) bu kitabın bir bölümü olmalıdır (*a.g.e.*, IV, 114; Şeşen, s. 219). 3. *Kıssaşü'l-enbiyâ*. Müellif hattı nüshası Kudüs'te Hâlidîyye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 23). 4. *Mu'cemü İbn Ebî 'Uzeybe*. Sehâvî bu eseri gördüğünü kaydeder (*ed-Đav'ü'l-lâmi*, II, 163). 5. *el-Mültecâ bi-ahbâri Ebî'l-'Alâ*. İbn Ebû Uzeybe bu eserinde Ebû'l-Alâ el-Maarrî'nin şiirlerini ve sözlerini zikretmektedir (*Târîhu düveli'l-a'yân*, IV, 12). Müellifin *Târîhu düveli'l-a'yân*'da kaydettiğine göre *Siretü'r-Resûl* ve *el-Milel ve'n-nihâl* adlı iki eseri daha bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Uzeybe, *Târîhu düveli'l-a'yân şerhu Kaşideti nazmî'l-cümân fî zikri men sefe min ehli'z-zamân*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2306; Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi*, II, 162-163; VI, 301; Ebû'l-Yümn el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celil bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halil*, Kahire 1283, II, 524; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 228-229; Abbâs el-Azzâvî, *et-Ta'rif bi'l-mü'errihin*, Bağdad 1376/1957, I, 236-238; a.mlf., "İbn Ebî 'Uzeybe ve târihu'hu: Târîhu düveli'l-a'yân şerhu Kaşideti nazmî'l-cümân", *MMİADm.*, XXI/7 (1946), s. 306-316; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'el-lifin*, II, 139; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihin*, Beyrut 1993, IV, 114-115; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 219; Muhammed Âsaf Fikret, "İbn Ebî 'Uzeybe", *DMBİ*, II, 682-683.

CEVAT İZGİ

İBN EBÛ YA'LÂ

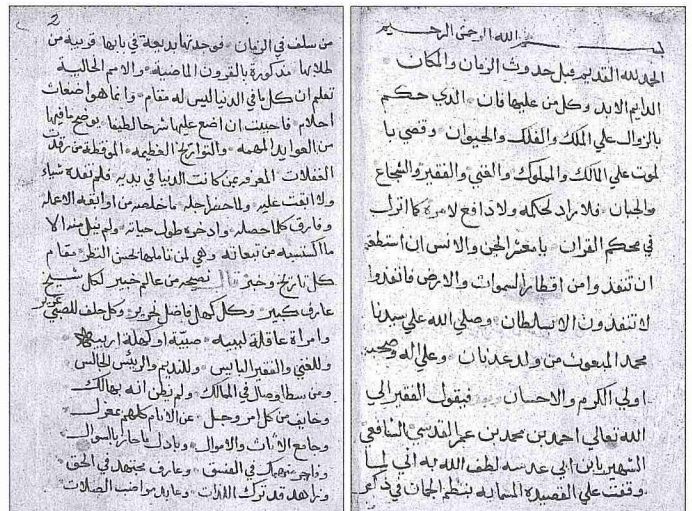
(ابن أبي يعلى)

Ebû'l-Hüseyn Muhammed
b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Bağdâdî
(ö. 526/1131)

Hanbelî fakihî ve biyografi yazarı.

15 Şâban 451'de (26 Eylül 1059) Bağdat'ta doğdu. Birçok ilim adamının yetiştiği bir aileden gelmiş olup Hanbelî mezhebinde ictihad mertebesine ulaşan Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın oğludur. Yine İbn Ebû Ya'lâ diye anılmakla birlikte kendisinden Ebû Hâzım künyesiyle ayrılan küçük kardeşinin adı da Muhammed olduğundan (ö. 527/1133) bazı müellifler iki kardeşi birbirine karıştırmışlardır.

İbn Ebû Ya'lâ ilk öğrenimini, döneminde Hanbelîler'in lideri sayılan babasından ve anne tarafından dedesi Câbir b. Yâsin'den görmüşse de küçük yaşta babasının vefatı sebebiyle ondan fıkıh okuma

İbn Ebû
Uzeybe'nin
*Târîhu
düveli'l-
a'yân* adlı
eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Esad Efendi,
nr. 2306)

fırsatı bulamadı. Ebû Bekir el-Hayyât'tan kıraat dersi aldı; onun huzurunda 464 (1072) ve 465 yıllarında Nâfi' kıraatıyla Kur'an'ı iki defa hatmetti. 465-470 (1073-1078) yılları arasında Şerif Ebû Ca'fer Abdülhâlik b. İsâ el-Hâşimî'den fıkıh ve fıkıh usulü okudu. Hatîb el-Bağdâdî, Muhammed b. Veşşâh ez-Zeynebî, Ebû Ali İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî, Ebû Muhammed Rızkullah b. Abdülvehhâb et-Temîmî, Ebû Ca'fer İbn Müslime, Ebû Bekir el-Hayyât, Ebû'l-Muzaffer Hennâd en-Nesefî ve başkalarından hadis dinledi. Özellikle fıkıh alanında bilgi sahibi oldu. Hadis konusunda güvenilir kabul edilen İbn Ebû Ya'lâ mezhebine taassup derecesinde bağlı idi ve sünnet muhaliflerine karşı tâviz vermiyordu. Bu tavırının sonucu olarak Eş'arîler'le tartışmalarda bulundu, onlara karşı sert bir mücadele yürüttü. Kaynaklarda "kadî" unvanıyla anıldığı halde ne-rede kadılık yaptığı belirtilmemekte, ancak kardeşi Ebû Hâzım ile birlikte Kâdî-kudât Ebû'l-Hasan İbnü'd-Dâmegânî'nin huzurunda şahitlik (noterlik) yaptığı bilinmektedir (Safedî, I, 160).

İbn Ebû Ya'lâ'nın fıkıh alanında yetiştirdiği öğrenciler arasında Ebû'l-İz Abdülmugis b. Zühayr el-Harbî, Abdülkâdir-i Geylânî, Vezir Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre ve yeğeni Vâsıt Kadısı Ebû Ya'lâ es-Sagîr gibi âlimler vardır. Kendisinden hadis rivayet edenler içinde de İbnü'l-Haşşâb el-Bağdâdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed ez-Zeytûnî, Cüneyd b. Ya'kûb el-Cilî, Ebû'l-Alâ el-Hemedânî, Batâihî, Ebû Muhammed el-Mübârek b. Ali et-Tabbâh, İbnü'l-Harîf, Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, Ebû Tâhir es-Silefî ve Hâfız Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in isimleri zikredilebilir. Ayrıca Ebû Mûsâ el-Medînî ve İbn Küleyb icâzet yoluyla kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Bağdat'ta Bâbü'lmerâtib semtinde bulunan evinde geceleri tek başına kaldığı odasına hırsızlık için giren hizmetçileri tarafından 10 Muharrem 526 (2 Aralık 1131) gecesi öldürülen İbn Ebû Ya'lâ Bâbü Harb Mezarlığı'nda babasının yanına defnedildi.

Eserleri. 1. *Tabakâtü'l-Hanâbile* (*Tabakâtü'l-aşhâb, Tabakâtü'l-Hanbeliyye*). Klasik anlamda Hanbelî tabakatına dair ilk kitap sayılan eser, Ahmed b. Hanbel'den başlayarak 512 (1118) yılına kadar altı tabaka halinde 706 Hanbelî âliminin biyografisini içerir (I-II, nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî, Kahire 1371/1952; Beyrut, ts.). İlk iki tabaka alfabetik, diğerleri ise kronolojik olarak sıralanmıştır. Kitapta

gerek İbn Hanbel'in gerekse mezhebin ileri gelen âlimlerinin kelâm ve fıkha dair görüşlerine geniş yer verilir. Bilhassa Ebû'l-Kâsım el-Hirakî ile Gulâmü'l-Hallâl arasındaki doksan sekiz ihtilâflı meselelerin sıralanıp tarafların görüşlerinin, dört mezhep imamı ile diğer bazı müctehidlerden hangisinin görüşüne uygun düş-tüğünün belirtildiği bölüm (II, 76-118) muhtasar bir hilâf eseri olarak kabul edilebilir. *Tabakâtü'l-Hanâbile*'ye İbn Receb tarafından (ö. 795/1393) bir zeyil yazılmış ve bunu başka zeyiller takip etmiştir (DîA, XV, 544). Şemseddin Muhammed b. Abdülkâdir el-Ca'ferî en-Nablusî eseri ihtisar etmiş (nşr. Ahmed Ubeyd, Dimaşk 1350), Ebû Akkâşe Sâlih b. Osman b. Abdülhamîd *Tabakâtü'l-Hanâbile* ve bu muhtasarı için şahıs ve kitap adları ile hadis ve konu indeksini hazırlamıştır (*el-Fehârisü's-Şâmile li-Tabakâtü'l-Hanâbile*, Riyad 1413/1993). Eser *Hediyetü'l-Ârifin*'de yanlışlıkla müellifin kardeşi Ebû Hâzım'e nisbet edilmiştir (II, 86). Abdurrahman b. Sâlih b. Muhammed el-Gufeylî, eserdeki nakillere dayanarak *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed el-fıkhiyyetü'l-men-küle 'anhü fi Tabakâtü'l-Hanâbile li'bn Ebî Ya'lâ fi gayri'l-İbâdât* adıyla Riyad Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyyetü's-şerîa'da bir yüksek lisans tezi (1412/1991), yine aynı üniversiteden Âid b. Fedgûş el-Hâris *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed el-fıkhiyyetü'l-manşûşa 'anhü fi Tabakâtü'l-Hanâbile li'bn Ebî Ya'lâ fi'l-İbâdât* adıyla bir öğretim üyeliği tezi (1413) hazırlamıştır. 2. *Kitâbü't-Tamâm limâ şahha fi'r-rivâyeteyn ve's-selâs ve'l-erba' 'ani'l-İmâm ve'l-muhtâr mine'l-vecheyn 'an aşhâbihi'l-'arânîni'l-kirâm* (nşr. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tayyâr – Abdülazîz b. Muhammed b. Abdullah el-Meddallâh, I-II, Riyad 1414). Babasının *Rivâyeteyn ve'l-vecheyn* adlı kitabını ikmal için yazdığı bu eserde yer alan konular çoğunlukla fıkha dair olmakla birlikte son kısımda usûl-i fıkıh ve diğer bazı konularla ilgili meselelere de temas edilmiştir. 3. *el-Mesâ'ilü'lletî halefe 'aleyhâ Ahmed* (nşr. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, Riyad 1407/1987). 4. *el-İ'tikâd*. Zirikî'nin belirttiğine göre Şam Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bir nüshası mevcuttur (*el-A'âm*, VII, 23).

İbn Ebû Ya'lâ'nın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *İzâhu'l-edille fi'r-red 'ale'l-fırakî'd-âilleti'l-muâille, er-Red 'alâ zâ'igî'l-i'tikâdât fi*

men'ihim min semâ'l-âyât, Şerefü'l-ittibâ' ve serefü (şerrü'l-ibtidâ', el-Müfredât fi usûlî'l-fıkıh (İbn Receb bu kitaptan iktibasta bulunmuştur, bk. *ez-Zeyl 'alâ Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 178), *el-Muknî fi'n-niyyât, el-Miftâh fi'l-fıkıh, el-Mecmû fi'l-fürû', Ru'ûsü'l-mesâ'il ve el-Müfredât fi'l-fıkıh*. Brockelmann'ın İbn Ebû Ya'lâ'ya nisbet ettiği *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (GAL Suppl., I, 557) babası Kadî Ebû Ya'lâ'ya aittir.

İbn Ebû Ya'lâ ayrıca babasının *Tenzihü Mu'âviye* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2763/13) adlı eserini rivayet etmiştir. Yazma nüshada bu adla geçen eser İbn Ebû Ya'lâ tarafından *Tebri'etü Mu'âviye* şeklinde kaydedilmiştir (*Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 205). Risâlenin girişinde belirtildiği üzere bu eseri babasından Receb 458'de (Haziran 1066), yani vefatından iki ay önce dinlemiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2763, vr. 178^b).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Ya'lâ, *Kitâbü't-Tamâm* (nşr. Abdullah b. Muhammed et-Tayyâr – Abdülazîz b. Muhammed el-Meddallâh), Riyad 1414, neşredenin girişi, I, 13-61; a.mlf., *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 205, 232-233, 238, 239, 242, 243, 250; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 247; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Ali M. Ömer), Kahire 1399/1979, s. 637; a.mlf., *el-Muntaẓam* (Atâ), X, 29; İbn Nukta, *et-Takyîd li-mâ'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, s. 105-106, 362; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII, 144-145; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIX, 601-602; XX, 354; Safedî, *el-Vâfi*, I, 159-160; Yâfi, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 251; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâtü'l-Hanâbile*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 176-178, 366; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Makşadü'l-erşed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Riyad 1410/1990, II, 499-500; Ebû'l-Yûmn el-Uleymî, *el-Menhecü'l-ahmed* (nşr. Abdülkâdir el-Arnaût v.dğr.), Beyrut 1997, III, 106-108; a.mlf., *ed-Dürü'l-münaddad fi zikri aşhâbi'l-İmâm Ahmed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Kahire 1992, I, 241-242; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1097; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 79; *Hediyetü'l-Ârifin*, II, 86; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 557; Kehâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 211; Zirikî, *el-A'âm* (Fethullâh), VII, 23; M. J. L. Young, "The Biographical Content of Ibn Abi Ya'lâ's *Tabaqât al-Hanâbilah*", *Actas XVI Congreso UAEI*, Salamanca 1995, s. 569-575; Ramazan Şeşen, *Muhtârât mine'l-mahtûâtü'l-'Arabîyyeti'n-nâdire fi mektebâti Türkiye*, İstanbul 1997, s. 264; Tâhir en-Nu'mânî, "Bâbü'l-Mürâsele ve'l-münâzara: el-Mahtûtu'n-nefis: *Tabakâtü'l-Hanâbile li'bn Ebî Ya'lâ el-Ferrâ*", *el-Muktefâ*, IV, Kahire 1951, s. 368-372; *Ahbârü't-türâşi'l-İslâmî*, sy. 39-40, Küveyt 1415/1994, s. 9; Ali Refîî, "İbn Ebî Ya'lâ", *DMB*, II, 700-701; Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi [Literatür]", *DİA*, XV, 544.

